

עלוך לב המועדים

הלכות והליכות בענין "מחצית השקל"

הגרש"א נהג לתת את זכר למחצית השקל בליל מ"ו לפני תפילת מעריב (שלמי מועד, הליכות שלמה פורים יח ט), וכן נהג הגריש"א (אשרי האיש פרק מב ב).

לא נתן מחצית השקל לפני פורים: משלים אפי' לשנה אחרת כדתנן תקלין חדתין ועתיקין (שו"ע תקנ, הגר"ח"ק, ישמח ישראל פה הערה 8). ויש אומרים שישלים אחר פורים (הגריש"א, הלכות והליכות פורים).

אמירת "זכר למחצית השקל"

יזהר שלא לומר שהכסף שנתן עבור מחצית השקל אלא "זכר למחצית השקל", והטעם: כיון שאסור להקדיש לבית המקדש בזמן שאינו קיים והמקדיש הקדשו קודש ואסור בהנאה אף לצורך צדקה (שו"ת הגאונים סימן מ, על פי מסכת סופרים פרק כא הלכה ד). ויש אומרים שאפשר לומר ואין חשש, והטעם: דכיון שדבר ידוע שאין זה לשם כופר אלא לשם צדקה (שו"ת זכר שמחה סימן עו).

שיעור הנתינה

מטבע של חצי שקל, ונותנים שלושה הצאים של מטבע שכל אחת מהם מכונה בשם חצי (רמ"א תרצד א), והטעם: לפי שנאמר בפרשה של שקלים (כי תישא לי יג יד טו) שלוש פעמים "תרומה" ולומדים מזה חיוב לשלוש מטבעות (רמ"א סימן תרצד א, חיי אדם כלל קנה ד).

יש אומרים שאין צריך ג' מטבעות וסני במטבע אחד שנקרא מחצית (מעשה רב אות רלג).

יש אומרים שא"צ כלל למטבע וסני כל שיתן איזה סכום לצדקה ואפילו בשטר או בצ"ק דחוי וזכר למחצית השקל (מנחת אליעזר ח"א סימן לף בית יהודה למהר"י עייאש ז"ל).

במנהג ליקח ג' הצאי דולרים

יש מקומות בא"י שלקחו ג' הצאי דולר, והטעם: לפי שבזמן מסוים לפני שנים לא היה להם מטבע שהיה רשום עליו ערך נקוב חצי, ועוד דבחצי דולר מעורבב בו כסף ממש ונבשנים אחרונות אינו כן ולכן יש לקחת מטבעות ישנות] ובימינו שיש חצי שקל אין ענין לקחת חצי דולר (עיין הליכות שלמה פורים יח ד"ה ט).

יש אומרים שיש ליתן קודם פורים מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן זכר למחצית השקל שהיו נותנים באדר (שו"ע תרצד א).

בזמן שבית המקדש היה קיים היו נותנים מחצית השקל, והיו קונים בממון זה קרבנות שהיו מקריבים מר"ח ניסן.

הטעם שנקבע שהתשלום הוא חצי שקל ולא שקל שלם.

לפי שמחצית השקל באה לכפר על עוון העגל שהיו ישראל מתעסקים עימו חצי יום. אמר להם הקב"ה, חצי יום אכלתם משלי והייתם עובדים עבודה זרה, תחזירו לי, אמרו חז"ל, כיון שעבדו חצי יום, יתנו חצי שקל (ירושלמי שקלים פרק ב הלכה ג).

זמן הנתינה

זמן נתינת מחצית השקל בתענית אסתר, והטעם: כדי להסמיך לפורים.

טעם אחר: כדי לקיים מצוות נתינה ברוב עם וי"ג הוא זמן שרוב הציבור מתאסף לבית הכנסת כדי לשמוע מגילה (טעמי המנהגים תתעא).

זמן נתינה בפורים המשולש

בכל שנה ושנה נותנים בירושלים את מחצית השקל ביום י"ד לפני מנחה, בשנה זו נותנים גם בירושלים את מחצית השקל ביום י"ג דהיינו בתענית אסתר לפני מנחה, והטעם: לפי שצריך ליתנם לפי המגילה (סדר פורים המשולש א לגר"ח זונפלד, ולוח א"י).

זמן הנתינה: לפני מנחה (משנ"ב תרצד ס"ק ד, לוח א"י), והטעם: כדי שתהיה צדקה עם תענית לכפרה (כה"ח תרצד כה).

ויש הנוהגים: לתת אחר מנחה (סידור יעב"ץ, לוח א"י, וכן מנהג החת"ס).

וגם בכרכים המוקפים נותנים ב"ג (לוח א"י) ואף כשחל פורים במוצ"ש, כדי שתהיה צדקה עם תענית לכפרה (כה"ח שם).

ויש הנוהגים: לתת בליל פורים, זמן הנתינה יש שכתבו לתת קודם קריאת המגילה (קיצור שולחן ערוך קמא ח). והטעם: כדי להסמיך לפורים כמה שאפשר (שו"ת דבר יציב ח"ב רצג).

ויש מקומות שבהם הגבאי מכין הצאי דולר שיש בהם צירוף השיעור ומקנה אותם עבור ג' הצאי שקלים (לוח א"ז).

בני ספרד: נוהגים לתת כפי ערך מחצית השקל של אז דהינו שהמטבע של זמנם שווה היה כשוי כסף ממש ושמים את שוי של הכסף של היום כפי המשקל של אז.

לתת מכסף מעשר

אין לתת מחצית השקל מכסף מעשר (שליה מגילה ד"ה כל דבר, הובא בבאר היטב ב), **והטעם:** שדכל דבר שהוא חובה אינה בא אלא מן החולין ומחצית השקל הוי חיוב מצד המנהג (שערי ימי פורים שער ב פרק י ט) ומה שמוסיף יכול לתת מכסף מעשר (א"ר סימן תרפז).

נשים וקטנים יש אומרים שלנשים וקטנים אפשר לתת מכסף מעשר, **והטעם:** לפי שהם אינם בכלל החיוב ונותנים רק משום חומרא ולכן יש להקל (נמעי גבריאל פורים).

מאיזה גיל החיוב לתת

יש שאומרים: שחיובו מגיל עשירים שנה (שו"ע תרצד ג, וכן דעת הרע"ב שקלים פרק א משנה ג), **ויש אומרים:** מגיל י"ג שנים וכן כתבו הפוסקים (מג"א תרצד ס"ק ג, וכן דעת התו"ט שקלים שם, עיין משנ"ב תרצד ס"ק ה), [ויסוד מחלוקתם באיזה גיל היו נותנים בזמן המקדש] וא"ר כתב דהוי רק לדינא (משנ"ב שם).

בניו הקטנים: והמנהג שהורים נותנים עבור ילדיהם הקטנים (משנ"ב תרצד ס"ק ה). **והטעם:** לפי שנאמר (שמות ל טו) "לכפר על נפשתיכם" ולכן נותנים אף עבור הילדים כדי לכפר על הנפש (כה"ח תרצד כז).

טעם אחר: משום חינוך ויש לעיין (נמעי גבריאל פורים תש"ס פרק כז הערה ה, עיין רוקח הלכות פורים אות רלז).

עובר: המנהג לתת אף על עובר במעי אמו (משנ"ב שם). וסימנך (שמות ל יג) "זה יתנו כל העובר על הפקודים" עובר אותיות עובר (סדר מנהגים לר"א טירנא בהנהגות ומנהגים, כה"ח תרצד כז).

המסקת הנתינה: קמן שאביו התחיל לתת בעדו אינו פוסק (שקלים פרק א משנה ג רמב"ם פ"א משקלים ה"ז, משנ"ב תרצד ס"ק ה). ובמקור חיים (כאן) כתב ואין מועיל בזה התרה.

נשים ובנות במחצית השקל: יש שכתבו שיש ליתן אף בעד הנשים והבנות, (הגרשו"א, הליכות שלמה פורים פרק יח אורחות הלכה הערה 30, הגרשו"א, הלכות והליכות פורים), **והטעם:** לפי שנאמר (שמות ל טו) "לכפר על נפשתיכם" ואף הנשים והבנות צריכות כפרה (כה"ח

תרצד כז), ויתנו על ידי בעליהם.

טעם אחר: כיון שהקדים שקליהם לשקלי המן ועי"ז היה הנס, והרי אף הנשים והילדות היו באותו נס לכן גם הם חייבות (תורה תמימה פרשת כי תשא).

טעם אחר: דרך חומרא לפי שחוששים לשיטת הדעת תורה שנשים חייבות במחצית השקל בזמן המקדש (שו"ת שבט הלוי ח"ז ס' קפג).

יש אומרים: שנשים פטורות ממחצית השקל (משנה שקלים מ, ג רמב"ם שקלים א,ו), **והטעם:** דאף בזמן המקדש פטורות מלתת מחצית השקל (עיין רמב"ם שקלים פרק א הלכה יז).

טעם אחר: לפי שמחצית השקל בא לכפר על הטא העגל ונשים לא חטאו בעגל (אלישיך פרשת כי תשא).

יעוד מעות מחצית השקל

יש אומרים: שאת המעות שנאספו ממחצית השקל יחלקו לעניים (לבוש תרצד ב, קיצור שולחן ערוך קמא, לוח א"ז) או לתת לנצרכים והם יוציאוהו לצורך שמחת פורים (כה"ח תרצד). **והטעם:** כשם שבבית המקדש היו קונים מהמעות קרבנות הציבור להקריב כל השנה כן יש לתת מחצית השקל לעניים לפי שצדקה מכפרת כקרבן (עיין מסכת סופרים כא ב, שערי ימי הפורים שער ב פרק י ז).

ויש אומרים: שאפשר להשתמש אף לצורך בית הכנסת ותשלום עבור הש"ץ והגבאי (ערה"ו תרצד ח). **וכן כתב הגרשו"א** שאפשר לתת לבדק הבית של בית הכנסת וכן לתומכי תורה ולהפצת היהדות וחינוך וכד' (אשרי האיש פרק מב ד), **והטעם:** כמו שבמדבר בנו את המשכן וכן בזמן שבית המקדש היה קיים השתמשו במותר המעות שנשארו לצרכי בית המקדש ה"ה בימינו (כה"ח תרצד כב בסופו, שערי ימי הפורים שם).

הטעם שלא היו מברכים על מצות שקלים בזמן המקדש

לפי שאין הממון שלו אלא ממון גבוה [ומאותו טעם אין היו מברכים על נתינת מתנות כהונה כשישראל נותן חלקו לכהן] משא"כ בפדיון הבן או במעשר שמברכים מפני שאין הברכה על הנתינה אלא על ההפרשה ועל הפיקדון שחלים בזה (רשב"א בתשובותיו סימן יח).

טעם אחר: כיון שהנתינה אינה אלא הכשר מצווה והכנה למצות ששוקלים שקליהם כדי לקנות בהם קרבנות ציבור, ואין מברכים

על הכשר מצווה (שו"ת שב משמעין חלק יור"ד סימן כה)

